

ДИТИНОЦЕНТРОВАНІСТЬ ЯК ПРАКТИЧНА ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Психологічна служба в системі освіти є складовою державної системи охорони психологічного здоров'я громадян України.

У сучасному навчальному закладі психологічна служба є важливою ланкою навчально-виховного процесу.

У контексті реалізації особистісно орієнтованої парадигми освіти в історичній ретроспективі висвітлено розгортання діяльності психологічної служби системи освіти в умовах незалежної України. Важливі теоретичні і фактографічні дані узято з праць О. Бондаренка, Л. Бурлачука, А. Гобод, О. Киричука, О. Музичук, А. Обухівської, В. Панка, В. Рибалка, І. Ткачук, І. Цушка, американського вченого Ivan Z. Holovinsky, а також досягнуто в результаті аналізу попередніх і сучасних нормативно-правових документів.

ВСТУП

Наталія Дічек
доктор педаг. наук,
професор,
зав. відділу історії
та філософії освіти
Інституту педагогіки
НАПН України,
м. Київ

З узагальненням у нашій державі парадигми особистісно орієнтованої освіти, що пов'язуємо з прийняттям українською владою людино- й національноцентрованих законодавчих документів (Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI ст.»), 1993 р.; оновлена редакція Закону про освіту, 1996 р.; Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст., (2002 р.), з демократизацією життя у незалежній Україні, а також з поживленням педагогічних ініціатив освітян відповідно активізувалися й процеси диференціації й індивідуалізації навчання, виховання, соціалізації дітей і молоді як практичних виявів реалізації дитиноцентрованої філософії освіти.

Ще на початку XXI ст. академік **В. Кремень** обґрунтував установаження в нашій освіті парадигми «особистісної педагогіки» [18; 19; 20], покликаної забезпечити формування громадянина – творчої особистості, здатної до інноваційної діяльності в українському суспільстві XXI ст., суспільстві, котре, як і в більшості країн світу, визначається нині як «*суспільство знань*».

Сутнісні ознаки особистісно орієнтованого навчання охоплюють «*гуманне суб'єкт-суб'єктне співробітництво всіх учасників освітнього процесу, діагностично-стимулюючий спосіб організації пізнання; проектування вчителем (а згодом й учнями) індивідуальних досягнень в усіх видах пізнавальної діяльності, чутливості їхньому віку; якомога повніше врахування у добірї змісту, в методиках, стимулах навчання та системі оцінювання діапазону особистісних потреб*» [39, с. 627]. Ці чинники, визначені відомим українським ученим-дидактом, академіком **О. Савченко**, нерозривно пов'язані з якнайширшим використанням здобутків психології у галузі вивчення особистості, з упровадженням результатів педагогічної вікової, соціальної психології у шкільну практику.

Досліджуючи з 2010 року у ретроспективному вимірі проблему індивідуалізації навчання і виховання як педагогічний феномен в освіті України (остання третина XIX ст. – початок XXI ст.), вчені дійшли висновку, що вона зародилася в процесі розвитку педагогічної психології і саме її надбання поступово, з накопиченням експериментально підтверджених відомостей про специфіку набуття дитиною-людиною знань й умінь, про її природні схильності й темперамент, мотиви діяльності тощо визначали засади впровадження в освітній процес особистісно орієнтованих форм і методів навчання [7].

Особливою формою практичного комплексного використання в українській освіті психологічних знань про особистість стала офіційно започаткована у 1991 р. психологічна служба системи освіти [16]. Водночас її прообразом слід вважати вперше організовані в нашій країні ще у 1920-х роках у містах Київ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ лікарсько-педагогічні консультації [8], які забезпечували психологічну експертизу й діагностику дітей та учнів, психолого-педагогічне консультування дітей та їхніх батьків, істотно сприяючи запровадженню диференційованого підходу до шкільного навчання, частково – здійсненню профорієнтаційної роботи серед старшокласників. Однак після зруйнування в першій половині 1930-х років української наукової психологічної школи (в першу чергу – харківської) довгі роки окремої самостійної практико орієнтованої психологічної інституції, окрім психолого-медико-педагогічних комісій, що діяли при районних відділах освіти, в Україні не було.

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ПССО В УКРАЇНІ

Початок відліку діяльності психологічної служби системи освіти (далі ПССО) в Україні пов'язаний із набуттям 1991 р. чинності наказу міністра освіти України **П. Таланчука** «Про розвиток практичної психології в системі освіти» та з організацією того ж року у складі Науково-дослідного інституту психології (нині – Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України) нового підрозділу – Науково-методичного центру практичної психології, у складі якого був і центр психологічної служби в системі освіти України [16, с. 6]. Варто зазначити важливу роль у його створенні відомого вченого, тодішнього директора Інституту, академіка **О. Киричука**, котрий всіляко сприяв розширенню проблемного поля української психології. Повне вивільнення на початку 1990-х років української гуманітарної думки від моноідеології сприяло поширенню ідей про необхідність гуманізації всієї освітньої сфери. Одним із її шляхів стало інтенсивне використання практичної психології. Окреслюючи в 1993 році стан і перспективи розвитку практичної психології в системі народної освіти в Україні, академік **О. Киричук** писав, що в освітньому просторі держави дедалі більшого визнання набуває гуманістичний підхід, що відзначається «увагою до емоційних аспектів взаємодії учителя та учнів, відповідно перенесенням центру уваги з процесу навчання на процес учіння, з процесу виховання на процес самовиховання» [16, с. 3].

Започаткуванням діяльності ПССО було здійснено важливий крок у практичній реалізації ідей про масштабну індивідуалізацію та диференціацію насамперед у сфері шкільної освіти, адже головним завданням психологічної служби визнавалося «*підвищення рівня навчально-виховного процесу в закладах освіти*» завдяки створенню в них «*умов для самовиховання і саморозвитку кожного учня*» [16, с.7], а також якнайширше упровадження психологічних знань у шкільну практику [17].

Визначальним у розширенні й інституціоналізації роботи психологічної служби в Україні вважається прийняття у 1993 р. Положення про психологічну службу в системі

освіти, яке в подальшому неодноразово зазнавало редагування в зв'язку зі змінами в законодавстві й практичних потребах суспільства. У той час основними завданнями ПССО України було визнано «*сприяння повноцінному розвитку особистості вихованців, учнів, студентів на кожному віковому етапі, створення умов для формування у них мотивації до самовиховання і саморозвитку; забезпечення індивідуального підходу до кожного учасника навчально-виховного процесу на основі його психолого-педагогічного вивчення; профілактика і корекція відхилень в інтелектуальному і психофізичному розвитку вихованців, учнів, студентів*» [33]. Виконання завдань покладалося на шкільних психологів (чи практичних психологів).

Наприкінці 1990-х років основними завданнями практичного психолога в школі згідно з уточненим й оновленим Положенням [34] вважалися: діагностика або обстеження окремих дітей чи груп; корекція відхилень у психофізичному та інтелектуальному розвитку і поведінці учнів, схильності до шкідливих залежностей та правопорушень; подолання різних форм девіантної поведінки; реабілітація, тобто надання психолого-педагогічної допомоги вихованцям, які перебувають у кризовій ситуації; профілактика або своєчасне попередження відхилень у психофізичному розвитку та становленні особистості, міжособистісних стосунках; запобігання конфліктним ситуаціям у навчально-виховному процесі; прогностика або розроблення і застосування моделей поведінки групи та особистості у різних умовах; проектування змісту і напрямів індивідуального розвитку учнів і складання на цій основі життєвих планів.

Легітимація ПССО відбулася, але внаслідок того, що українська «*система освіти досить довго існувала без психологічної служби, то дуже повільно включала її в структуру свого функціонування. Труднощі взаємодії психологічної служби зі своїм замовником – системою освіти – були зумовлені недостатньою визначеністю самого соціального замовлення*», – пише активний учасник запровадження і розбудови діяльності ПССО в Україні, з 2000 р. її керівник **В. Панок** [32, с.74]. Ускладнювало процес становлення психологічної служби й те, що вона одночасно почала охоплювати весь комплекс психологічних проблем, які треба було розв'язувати в школі (у зарубіжних країнах включення різних аспектів відбувалося поступово, згідно з соціальним замовленням освіти в певний час).

ШЛЯХОМ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПССО

Очевидно, що один шкільний психолог як штатний працівник навряд чи міг би забезпечити виконання повного комплексу згаданих у Положенні [34] видів роботи. Про це вже на початку розгортання в країні діяльності шкільної психологічної служби писав відомий психолог **Ю. Гільбух**, один з фундаторів сучасної психодіагностики в Україні [6]. Він зробив вагомий внесок у повернення в науковий і практичний обіг психодіагностики як дієвого інструменту вивчення природи дитини. Саме в керованій ним лабораторії психодіагностики і психології диференційованого навчання НДІ психології було обґрунтовано потребу запровадження в Україні посади шкільних психологів, що було відображено в Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»). Особливу увагу співробітники наукового підрозділу приділяли ство-

31 березня 2016 р. на факультеті соціальної та психологічної освіти
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Розвиток психологічної служби в системі освіти
та особливості діяльності психолога в роки становлення незалежної України».

На фото: перед учасниками виступає керівник НДЛ «Вдосконалення майстерності практичного психолога»
канд. психол. наук, доцент Світлана Діхтяренко.

З цікавою доповіддю виступив Піхуля Сергій Олексійович – викладач кафедри військової підготовки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, який ознайомив всіх присутніх з особливостями самовдосконалення як ресурсом стресостійкості в умовах негативного інформаційно – психологічного впливу

ренню спеціальних програм та навчальних комплексів, за якими педагоги та шкільні психологи могли працювати з окремими категоріями дітей, тобто реалізовувати диференційований підхід.

Аналізуючи перші кроки запровадження психологічної служби в школі, Ю. Гільбух писав, що *«поява шкільного психолога – це лише початок тривалого й складного процесу психологізації школи. Лише тоді, коли кожен учитель буде достатньою мірою володіти психологічними (зокрема й психодіагностичними) знаннями й уміннями, можна буде говорити про появу в школі психологічної служби»* [6, с.4]. Він пов'язував прихід до школи фахівця-психолога з вимогою постійно підвищувати й вдосконалювати психодіагностичну функцію самого вчителя, бо лише за його фахової взаємодії з психологом, який спрямує дії педагога, буде *«забезпечено основу диференціації й індивідуалізації навчально-виховного процесу»*. Учений наголошував, що вчитель як суб'єкт шкільної психологічної служби (а він на цьому наполягав) не може постійно звертатися до шкільного психолога по консультацію, а має вміння діяти самостійно. Щоб така вимога стала дійсністю, писав Ю. Гільбух у 1993 році, слід якнайшвидше одночасно розгортати й психодіагностичну підготовку студентів педагогічних вишів, і відповідну перепідготовку вчителів [6, с.20]. Він ставив питання про важливість розроблення *«вчительської психодіагностики»* [6, с.24]. Сам учений розробив цикл лекцій з психологічної діагностики і психології особистості, який викладав на курсах підвищення кваліфікаційного рівня шкільних психологів, методистів, учителів [4, с.74].

Важливо зазначити, що лише від 1999 р. було започатковано підготовку фахівців нової спеціальності – *«практичний психолог»* і вперше у СНД (2006 р.) було опубліковано підручник *«Основи практичної психології»* [23]. За даними професора В. Панка, у 1994 р. в освітніх закладах працювало 2852 практичних психологів (6,5 % з них мали базову вищу психологічну освіту, решта – лише річні курси перепідготовки), в 1995 р. кількість психологів в освітніх закладах зросла на 1799 осіб, а на кінець 2003–2004 навчального року чисельність психологічної служби України становила вже 9317 осіб [30, с.9].

І донині найбільша кількість практичних психологів працює саме у загальноосвітніх закладах освіти [40], що об'єктивно пояснюється виникненням психологічних проблем у дітей в ході вторинної соціалізації. У своїй діяльності, яка регламентується відповідною редакцією Положення, шкільні психологи послуговуються такими формами роботи, як читання лекцій, проведення групових тренінгів і занять, індивідуальні консультації для учнів, учителів, батьків, тестування й анкетування всіх учасників навчально-виховного процесу тощо. Практичні психологи покликані також вивчати індивідуально-психологічні особливості школярів з урахуванням вікових, статевих та національних відмінностей та враховувати міжособистісні взаємини учнів [9]. Важливим завданням є й вивчення особливостей пізнавальних процесів особистості, надання методичної допомоги вчителям для проведення психолого-педагогічної діагностики. Таким чином, на практичного психолога покладається багато складних дослідницьких і прикладних функцій, виконання яких і забезпечує індивідуалізацію навчання, виховання, соціалізації.

Проблеми оновлення й удосконалення діяльності ПССО та її регулятивної бази залишається вагомими і для сучасного реформування в Україні освітньої галузі. Так, у лютому 2018 р. Міністерство освіти та науки України винесло на громадське обговорення проект Положення про психологічну службу системи освіти України, де зазначалося, що мета діяльності цієї служби полягає в сприянні *«створенню умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я і надання психологічної допомоги (психологічної підтримки) всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти»* [36]. Уже 22 травня 2018 року наказом № 509 МОН України оновлене «Положення про психологічну службу системи освіти України» набуло чинності. У ньому визначено такі обов'язки практичного психолога: психологічне забезпечення освітнього процесу, супровід здобувачів освіти, а також проведення просвітницької роботи щодо формування психологічної культури, в тому числі консультування батьків і педагогічних працівників.

Новим, порівняно з попередніми редакціями, у Положенні стало завдання *«формування психологічної готовності учасників освітнього процесу взаємодіяти з дітьми з особливими освітніми потребами»*, що корелюється з проголошеною орієнтацією на забезпечення інклюзивної освіти. Також практичний психолог має займатися профілактикою злочинності, алкоголізму, наркоманії, інших залежностей і шкідливих звичок серед учасників освітнього процесу. Тобто відповідно до нових об'єктивних викликів дійсності коло завдань працівника ПССО розширилося, натомість визначення його навантаження (у погодинному еквіваленті) не зазнало змін, що, на мою думку, є алогічним.

Якщо порівняти тексти Положень 1999 р. і 2018 р. [34; 36], то вияснюється, що навантаження на психологів не зменшилося, хоча до списку завдань додалися нові, соціально значущі виклики, на які слід своєчасно реагувати (питання інклюзивної освіти, кіберзалежності підлітків, формування у дітей кліпового мислення, негативні аспекти молодіжної субкультури та ін.).

3 ГУЩИНИ ПОДІЙ

Ретроспективне висвітлення діяльності ПССО України у контексті реалізації особистісно орієнтованої освіти потребує розкриття внеску її теперішнього керівника, який обіймає посаду від 2000 р. (і донині), доктора психологічних наук (2011), професора **Віталія Панка**. У повному сенсі слова він стояв біля витоків роботи ПССО, адже як науковий співробітник брав безпосередню участь у фундації прототипу служби в межах Науково-дослідного інституту психології (1991); у розробленні Концепції національної соціально-педагогічної служби (1994) [27]; у створенні (1998) в країні самостійної організації – Українського науково-методичного центру (далі Центр) практичної психології і соціальної роботи як наукової установи в системі Академії педагогічних наук України [30, с.9]; у визначенні, що є головним на етапі запровадження служби її структури напрямів, цілей, завдань та функцій; у тривалому розробленні й вдосконаленні теоретико-методичного забезпечення діяльності працівників служби, стандартів їхньої роботи і нормативно-правової бази.

Ще в 1992 р., виступаючи на конференції НДІ психології, В. Панок наголосив, що усвідомлення необхідності застосування психологічних знань у навчально-виховному процесі почалося «знизу», тобто самими педагогами, і акцентував на тому, що визнані на той час ключовими завдання шкільної освіти – диференціація навчання, підвищення його якості, забезпечення розвитку здібностей і талантів дітей – без психологів і психології виконати не можливо, так само як і розв'язувати проблеми профорієнтації і професійного добору, важковиховуваності, створення якісно нових підручників, прогнозування особливостей психічного розвитку дітей [26, с.17].

Згодом, обґрунтовуючи у докторській дисертації теоретико-методологічні засади розвитку практичної психології в Україні, вчений визначив 1991–2004 роки як другий організаційний період в історії її розвитку (перший він пов'язав з 1920–1930 роками), а від 2004 р. і дотепер, на його думку, відбувається період стабільного розвитку психологічної служби [29, с. 11]. Однак інший історик розвитку української психології **О. Музичук** стверджує, що вже «у 1973 р. було розроблено концепцію створення психологічної служби в Україні на різних ієрархічних рівнях» [21, с. 216], а її головним завданням визнано «ефективне використання інтелектуальних і емоційних (загалом психологічних) ресурсів людини в усіх видах її трудової і громадської діяльності» [2, с. 216]. Подібні думки знаходимо й у професора **В. Войтка** (1977), який писав про створення в той час «психологічної служби для попередження і ресоціалізації неповнолітніх правопорушників та важковиховуваних підлітків» [5, с. 7]. На мою думку, відлік діяльності ПССО в Україні доречніше вести від 1993 р., коли прийняли перше офіційне Положення про психологічну службу в системі освіти.

Досліджуючи у ході масштабного експериментального вивчення ефективність роботи ПССО у перші десятиліття незалежності нашої держави, В. Панок з'ясував, що від 1991 до 2010 р. служба стала «органічною частиною освітньої галузі і ефективно впливає на її функціонування» [29,

с. 18–19]. За його даними, опитування вчителів показало, що 91,8 % з них вважає ПССО корисною, 89,57 % вчителів оцінюють роль психолога в школі як важливу. Щодо оцінки роботи психолога учнями, то 92,93 % визнали її позитивною і корисною [29, с. 17–19].

В узагальнювальному описі набутого українською ПССО досвіду у 2013 р. професор В. Панок, враховуючи запити життя і суспільства, так визначив її основні завдання: «підвищення ефективності навчально-виховного процесу на основі залучення новітніх досягнень психологічної науки; захист психічного здоров'я та особистісного суверенітету всіх учасників навчально-виховного процесу; сприяння повноцінному особистісному й інтелектуальному розвитку дітей на кожному віковому етапі; створення психологічних і соціально-педагогічних умов для формування у вихованців мотивації до самовиховання і саморозвитку; забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини на основі її психолого-педагогічного вивчення; профілактика і корекція відхилень в інтелектуальному і особистісному розвитку учнів, студентів, вихованців» [23, с.11].

Аналіз численних публікацій професора В. Панка [26–31; 10–14; 38; 41] – багаторічного учасника і керівника ПССО – доводить, що забезпечення психологічного і особистісного розвитку учнів як головна мета роботи ПССО у нашій країні має поступальний і системний характер. Діяльність служби створює психолого-педагогічні умови, що забезпечують духовний розвиток кожної дитини, її душевний комфорт, який є основою психологічного здоров'я. Підводячи підсумок діяльності ПССО за 20-річний період, у 2017 р. вчений написав: «Сьогодні ПССО є одним з найбільш вагомих внесків психологів у реформування освітньої галузі» [31, с.106].

ДЕЩО З ПРАКТИКИ ПССО

Від початку нового тисячоліття Центр ПССО займається розробленням і практичною апробацією інно-

Література

1. Бондаренко, О. Ф. Психологічна допомога особистості : навч. посіб. для вузів. Харків : Фоліо, 1996. 237 с.
2. Бурлачук Л.Ф. Введение в проективную психодиагностику. К.: Вист-С, 1997. 128 с.
3. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика: учебник для ВУЗов. СПб.: Питер, 2008. 351 с.
4. Войтко В. І. XXV з'їзд КППС і актуальні питання психологічної науки. Психологія : респ. наук.-метод. збірник. Вип. 16 / Ред. В. І. Войтко. К. : Рад. школа, 1977. С.3–14.
5. Гильбух Ю.З. Учитель и психологическая служба школы. Киев, 1993. 142 с.
6. Дічек Н.П. Внесок вітчизняної експериментальної педагогіки в обґрунтування необхідності індивідуалізації та диференціації навчально-виховного процесу. Диференційований підхід в історії української школи (кінець XIX – перша третина XX ст.) : монографія К.: Пед. думка, 2013. С. 32–73.
7. Дічек Н.П. Лікарсько-педагогічні кабінети як провідники ідей реформування педагогічного процесу в Україні (20-ті роки XX ст.). Освітні реформи : місія, дійсність, рефлексія: монографія. Київ, 2013. С. 429-454.
8. Жукова А., Мальцева В. Організація психологічного супроводу. URL:<http://ru/osvita.ua/school/method/psychology/988/>.
9. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби освіти України. К.: Ніка-Центр, 2004. 340 с.
10. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України. К.: Ніка-Центр, 2005. 436 с.
11. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України: 2005/06 навчальний рік. К.: Ніка-Центр, 2006. 224 с.
12. Збірник нормативних документів з безпеки життєдіяльності. К.: Основа, 2007. 113с.
13. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України. К.: Ніка-Центр, 2008. 256 с.
14. Закон України про освіту. URL:zakon3.rada.gov.ua/iaws/show/1060-12.
15. Киричук О.В. Стан і перспективи розвитку практичної психології в системі народної освіти в Україні. К. 1993. Вип.40. С. 3–15.
16. Киричук О.В. Проблеми психології педагогічної взаємодії. К. 1991. Вип.37. С. 3–12.
17. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору: монографія. К. 2009. 412 с.
18. Кремень В.Г. Про стан освіти в Україні та Національну доктрину її розвитку. Київ: «НІЧЛАВА» 2002. С. 7–27.
19. Кремень В.Г. Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації. 2006. № 2. С. 17–30.
20. Музичук О.О. Становлення української психології у другій половині XX ст.. К. –Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 306 с.

ваційних моделей організації та методичного забезпечення діяльності психологічної служби. Як ілюстрацію діяльності науковців Центру у розглядуваний проміжок історичного часу в галузі наукового розроблення індивідуалізації навчання школярів у перше десятиліття XXI ст. можна навести результати дослідження співробітника Центру *І. Ткачук*. Досліджуючи упродовж трьох років питання підготовки старшокласників до професійного самовизначення у роботі практичного психолога, вона з'ясувала, що професійне самовизначення слід тлумачити не як акт вибору професії, а як тривалий процес розвитку особистості, що передбачає внутрішню активність людини у формуванні перспективи особистісного професійного становлення, проектуванні стратегії руху до професії, тобто передбачає наявність суб'єктності особистості [41, с. 103].

У своїх дослідженнях авторка аргументувала, що практичний психолог, готуючи старшокласників до професійного самовизначення, має виховувати в учнів ставлення до себе як до суб'єкта майбутньої професійної діяльності, формувати усвідомлення своєї індивідуальної неповторності, відповідальності та впевненості у досягненні майбутнього професійного успіху. Запорукою цього є сприяння активізації процесів самопізнання, самооцінка та актуалізація у молоді потреби у самовдосконаленні.

Ткачук установила, що суть важливим є формування в учнів системи знань про зміст та структуру світу професій, сучасні вимоги соціального середовища до фахівців на ринку праці та специфіку профільного навчання як першого кроку до оволодіння обраною професією (8–9 класи), стратегію і тактику реалізації визначених напрямів власного кар'єрного зростання у майбутньому; ознайомлення учнів із способами і прийомами прийняття обґрунтованих рішень про вибір майбутнього профілю навчання (8–9 класи) майбутньої професії, вправлення у пошуку необхідної інформації для розроблення (чи вдосконалення) індивідуальної освітньої траєкторії та стратегії професійного зростання у майбутньому [41, с. 111–112].

Дослідниця також дійшла висновку, що ефективним засобом, котрий забезпечує вирішення широкого кола завдань, пов'язаних з самовизначенням старшокласників у освітньому та професійному просторі, вибудовуванням разом з учнем його індивідуальної освітньої та професійної траєкторії, є введення в освітній процес курсу профорієнтаційного спрямування, зміст якого має «*служувати системою основою для реалізації сукупності організаційно-педагогічних умов спільної діяльності суб'єктів профорієнтаційної роботи у середній загальноосвітній школі*» [41, с. 112].

ВИСНОВКИ

Гуманізація діяльності системи освіти в незалежній Україні виявилася не лише в теоретичному формуванні і проголошенні дитиноцентрированої парадигми філософії освіти, а й в реалізації таких конкретних практичних починань, як створення психологічної служби в школі, а згодом – у всіх закладах освіти, а також у посиленні уваги до психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів і перепідготовки практикуючих педагогів і вихователів. Найістотнішим здобутком стало започаткування діяльності самостійної державного рівня інституції – Психологічної служби системи освіти України, покликаної втілювати в життя індивідуалізований, особистісно орієнтований підхід до учня (студента) засобами і технологіями практичної психології.

Водночас слід констатувати, що попри неодноразове (протягом 1998–2018 рр.) оновлення й редагування нормативно-правових документів щодо діяльності ПССО України [33–36; 10–14] й досі не врегульовано зависокі нормативи робочого навантаження шкільних психологів, що ускладнює виконання покладених на них масштабних завдань, які постійно змінюються, зростають й ускладнюються. ■

21. Науково-методичні засади діяльності психологічної служби: навч.-метод. посібник у 2 т. Київ, 2005. 245 с.

22. Організація та науково-методичне забезпечення діяльності психологічної служби і ПМПК: електрон. дані. Київ. 2013. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM), 12 см.

23. Основи практичної психології: підручник для студентів ВНЗ. К. 2006. 536 с.

24. Основні напрями роботи психологічної служби. URL: http://www.subject.com.ua/psychology/pedagog_psychology/60.html.

25. Панок В.Г. Ситуація і перспективи розвитку практичної психології в Україні. Т. II. К., 1993. С. 14–21.

26. Панок В.Г. Концепція національної соціально-педагогічної служби. Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. 1994. № 2–3. С.17–27.

27. Панок В.Г. Практична психологія. Теоретико-методологічні засади: монографія. Чернівці, 2010. 486 с.

28. Панок В.Г. Теоретико-методологічні засади розвитку практичної психології в Україні: автореф. дис. ... д-ра псих. наук. К., 2011. 28 с.

29. Панок В.Г. Четверть віку на варті психологічного здоров'я. Освіта. 2016. №11–12 (5706–5707). С. 9.

30. Панок В. Прикладна психологія у педагогічній практиці України. Психологія і суспільство. 2017. №4. С.100–106.

31. Положення про психологічну службу системи освіти України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0922-99>.

32. Положення про центральну та республіканську (Автономна Республіка Крим), обласні, Київську та Севастопольську міські, районні (міські) психолого-медико-педагогічні консультації. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0931-04>.

33. Положення про психологічну службу у системі освіти України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18> (дата звернення: 20.09.2018).

34. Рибалка В.В. Особистісний, рефлексивно-ціннісно-креативний підхід до розвитку психологічної культури учнівської молоді в умовах неперервної професійної освіти. К., 2005. С. 30–42.

35. Розвиток психологічної служби та психолого-медико-педагогічних консультацій системи освіти України Київ. 2008. 118 с.

36. Савченко О.Я. Особистісно орієнтоване навчання. Енциклопедія освіти. Київ. 2008. С. 626–627.

37. Сайт ПССО України. URL:<http://www.psyua.com.ua/index.php?page=service&lang=ua>.

38. Ткачук І.І. Підготовка старшокласників до професійного самовизначення у роботі практичного психолога. Електрон. ресурс. Київ, 2013. С.101–112. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM), 12 см.

39. Holovinsky Ivan Z. Psychology in Ukraine. N.J. : APA publisher, 2008. 231p.